

παντὸς ἄλλου δίκαιον ὁ κ. Θ. Ν. Φιλαδέλφειος ν' ἀσπάζεται τὴν γνώμην ταύτην καὶ συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκθέσεως τοῦ κ. Βλάχου νὰ προκηρύσῃ τὸν διαγωνισμόν, τὸν ὁποῖον παραλαμβάνει παρὰ τοῦ πατρὸς του. Καὶ κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὀμιλήσῃ, ὅταν ἀξιοῖ ὅτι πρέπει νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς ἄλλους τοὺς ὄρους οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸν διαγωνισμόν του, ἀλλέως δικαίωμα τῶν εἶνε νὰ μὴ διαγωνισθῶσι. Τὸ κατ' ἐμέ, ὁ μόνος ὁ ὁποῖος εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν θὰ ἔχη ἄδικον καὶ πολὺ μεγάλον, θὰ εἶνε ὁ ποιητὴς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος παρὰ τὰς κλίσεις καὶ τὰς πεποιθήσεις του καὶ μόνον χάριν τῶν χιλίων ἢ τῶν πεντακοσίων δραχμῶν τοῦ γέρατος, βιάσῃ τὸν ἑαυτὸν του νὰ γράψῃ ἀμυγῆ καθαρῆουσαν ἢ δημοτικὴν, ἢ λάθῃ τὸ ἀνάγκων θράσος νὰ στειλῇ ποιήματα εἰς τὴν ἰδικήν του πάλιν γλώσσαν τὴν παρδαλὴν, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀγωνοθέτης ἀποκλείει ρητῶς. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν θὰ ταχθῇ καὶ ἐκεῖνος τῶν λογίων, ὁ ὁποῖος, χωρὶς νὰ νομίσῃ τὸν Ζαλοκώσταν ὡς τὸν κορυφαῖον τῶν ποιητῶν μας, χάριν ἀπλῆς φιλοδοξίας θὰ δεχθῇ νὰ γίνῃ κριτὴς τοῦ Ἀγῶνος αὐτοῦ. Ἄν ὅμως ὁ ποιητὴς αὐτὸς ἢ ὁ κριτικὸς περιορισθῇ νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὸ φιλολογικὸν ἴδρυμα, ὃν ἐννοεῖ νὰ τὸ συνεχίσῃ ὁ νέος ἀντιπρόσωπος τῆς δυναστείας, πολὺ ἔλιγον καὶ μᾶλλον ἀρνητικῶς θὰ ὠφελήσῃ τὴν νεοελληνικὴν ποιήσιν, αἶ τότε καὶ αὐτὸς πιθανὸν νὰ ἔχη δίκαιον . . .

★

Ἐγραψον ἀκόμη τάνωτέρω, ὅτε ἔλαβον ἐν κομψῶν τεύχος μὲ γλυκὺ θαλασσινὸν ἐξώφυλλον. Ὅποια σύμπτωσις! Εἶνε ἡ Θ ἄ λ α σ σ α, ἡ λυρική συλλογὴ τοῦ κ. Ν. Δαμιανοῦ ἢ βραβευθεῖσα ἐν τῷ Φιλαδέλφειῳ τοῦ 1891. Χωρὶς νὰ κρίνω τὸν νεαρὸν ποιητὴν, — διότι δὲν εἶνε ἔργον μου — ὀφείλω, ἴσα ἴσα διότι εἶνε φίλος μου ἀγαπημένος, νὰ εἶπω ἀπροκαλύπτως ὅτι εἰς μίαν σύμπτωσιν μόνον ὀφείλεται ἢ βράβευσις τῆς συλλογῆς του: εἰς τὸ ὅτι ἡ γλώσσά του, ἀνάλογος πρὸς τὸ ἑμοιομορφον, τὸ τετριμμένον, τὸ κοινὸν καὶ ἴσως πτωχὸν τοῦ θεματός του, ἔτυχε δημοτικὴ ἄνευ πολλῶν τολμηρῶν ἀναμιξεῶν καὶ ἀνωμαλιῶν καὶ εἰς τὸ ὅτι κριτὴς τοῦ ἀγῶνος ἔτυχεν ὁ κ. Βλάχος, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνωτέραν καὶ μᾶλλον προηγμένην δημοτικὴν τῶν ἄλλων ποιημάτων ἀποκρούει ὡς κορακιστικὴν. Ἄλλως εἰς τὸν Ἀγῶνα τοῦ 91 εἶχον ὑποβληθῆ ἔργα ἀσυγκρίτως ἀνώτερα τῆς Θ ἄ λ α σ σ η ς καὶ ὑπὸ δικαιοτέρου κριτηρίου μὲν ἐπαίνου θὰ ἤξιούτο ὁ πρωτόπειρος, τοῦ ὁποῖου ἔσπευσαν νὰ στέψωσι τοὺς νεαροὺς κροτάφους. Πρέπει ὅμως νὰ ἤματι εὐχαριστημένους ὅτι ἐπὶ τὸν κ. Δαμιανὸν ἔτυχεν ὁ κληρὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος θὰ ἔβλαπτεν ἴσως πολὺ. Ὅσοι γνωρίζουν τὸν ποιητὴν ἢ ὅσοι θαναγνώστων τὴν Θ ἄ λ α σ σ ἄ ν του ἐλπίζω νὰ συμπληρῶσιν μὲ τὴν γνώμην μου. Εἶνε νέος μὲ συμπαθῆ καὶ ἀγαθὴν φυσιογνωμίαν, πλήρης αἰσθηματός, ἀγνός, τρυφερός, ταπεινός. Ἀπὸ καμμίαν τιμὴν δὲν παρασύρεται καὶ δὲν υπερφρανεύεται. Θὰ καλλιέργησῃ βεβαίως τὴν τέχνην, τὴν ὁποῖαν ἀγαπᾷ καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν τόσῳ πρώϊμα δείγματα ἐπιτυχίας ἔδωκε, μὲ τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ τὴν μετριοφροσύνην τοῦ ἀληθοῦς καλλιτέχου, ὁ ὁποῖος οὔτε ἀπὸ τῶν ἔργων του εἶνε ποτὲ εὐχαριστημένος, οὔτε σταματᾷ ὑπέρφρον

καὶ ἀκατάδεκτος εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἔφθασεν, ὅσω καὶ ἂν τὸ νομίσουν οἱ ἄλλοι ὑψηλόν.

ΑΝΤΙΛΑΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ¹

Ὁ Κονδιλάκ, ὁ Ἐλθέτιος, ὁ Δαλαμβέρτ, οἱ Ἐγκυκλοπαιδισταὶ ἐν γένει καὶ πρὸ πάντων ὁ Βολταίρος κηρύττουσι φανερόν πόλεμον κατὰ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐγέννησε τὸν λεγόμενον θεολογικὸν ὀρθολογισμόν τῆς Γερμανίας (Rationalismus), ὅστις ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ὑπέβρε τὸ δεσπάζον θεολογικὸν σύστημα ἐν Γερμανίᾳ.

Τί εἶναι ὁ θεολογικὸς ὀρθολογισμὸς τοῦ III^ο αἰῶνος; Ὁ ὀρθολογισμὸς εἶναι συμβιβασμὸς (modus vivendi) τῆς χριστιανικῆς θεολογίας πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν τότε πνεῦμα τοῦ αὐτονόμου κηρυχθέντος ἀνθρωπίνου νοῦς ἢ ὀρθοῦ λόγου δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων. Εἶναι μὲν κατὰ τὸν ὀρθολογισμόν πηγὴ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἡ ἀγία Γραφή, καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται θεόπνευστος, ἀλλ' ὁ ὀρθὸς λόγος (ratio) πρέπει νὰ κρίνῃ τί ὡς ἡ οὐσία τῆς Γραφῆς δεόν νὰ θεωρῆται καὶ τί ὡς πάρεργον καὶ δευτερεύον. Ἡ θεοπνευστία περιορίζετο εἰς τὸ πρῶτον, δηλ. τὴν οὐσίαν. Ἐννοῦν δὲ τὴν θεοπνευστίαν ὡς ἀπλὴν τινα θρησκευτικὴν ἔμπνευσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν τῶν ποιητῶν. Ὡς οὐσίαν δὲ τῆς Γραφῆς καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐδέχοντο τὰς γενικὰς θρησκευτικὰς ἰδέας περὶ Θεοῦ, προνοίας, πνευματικότητος τῆς ψυχῆς καὶ ἀθανασίας αὐτῆς, τὰς δυναμέας διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου νὰ ἐννοηθῶσι καὶ ἀποτελούσας τὴν φυσικὴν καλουμένην θρησκείαν, μεθ' ἧς ἔλεγον ὅτι συνταυτίζεται ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Τοιοῦτοτρόπως ἐξήγγον καὶ μετεχειρίζοντο τὴν Γραφὴν ὡς θὰ ἐξήγγον καὶ μετεχειρίζοντο πᾶν ἄλλο τῆς ἀρχαιότητος βιβλίον. Ἐν τοιοῦτῳ ὀρθολογιστικῷ πνεύματι ἐξήγγον καὶ ἠρεύνησαν τὴν Γραφὴν ὁ Ἐρονέστη, ὁ Βέτστειν, ὁ Σέμλερ, ὁ Μιχαῆλης καὶ ὁ Ἐίχορν. Πρὸ πάντων ὅμως κρότον ἐποίησεν οὕτως ἐξηγγῶν τὰς Γραφὰς ὁ ἐν Ἐιδελβέργῃ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας Παῦλος, τὰ ὑπερφυσικὰ γεγονότα τὰ ἐν αὐτῇ μνημονεύμενα ζητῶν διὰ βεβιασμένου καὶ γελοίου πολλάκις τρόπου φυσικῶς νὰ ἐρμηνεύσῃ. Καθ' ὁμοίον τρόπον ἐπραγματεύοντο οἱ ὀρθολογισταὶ οὗτοι καὶ τὴν χριστιανικὴν δογματικὴν. Ἀπογομνύντες τὸν χριστιανισμόν παντὸς ὑπερφυσικοῦ στοιχείου ἔπλασαν φυσικὴν τινα, μηδὲν ὑπὲρ λόγον καὶ ὑπὲρ τοὺς φυσικοὺς νόμους περιέχουσαν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Αἱ κυ-

Ε. Α. ΦΡΗΜΑΝ

ριώτεροι ιδέαι των περίπου ἦσαν αἱ ἐξῆς. Ὑπάρχει Θεὸς ποιήσας τὸν κόσμον καὶ προνοῶν περὶ αὐτοῦ. Οἱ ἄνθρωποι ἀποπλανηθέντες ἀφῆκαν τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ ἐξηχεριώθησαν. Εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν ὠδήγησε τὸν κόσμον ὁ Χριστὸς διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀρετῆς του, ἧς ἐπισφράγισις ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του. Σώζεται ὁ ἀκολουθῶν τὸν Χριστὸν καὶ ἐμφορούμενος τοῦ πνεύματός του. Ἡ λατρεία ἀποτελεῖται ἐκ συμβολικῶν πράξεων. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. Οἱ κυριώτεροι δογματικοὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξαν ὁ Ροῦρ καὶ ὁ Βερσχέιδερ.

Κατὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ τούτου ἠγέρθησαν ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πολλοὶ ἄλλοι γερμανοὶ θεολόγοι, ἐλέγχοντες τοὺς ὀρθολογιστάς, ὅτι διαστρέφουσιν οὕτω τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀρνούμενοι τὸ ὑπερφυσικόν· ὅτι αἱ ἐξηγήσεις των τῆς Γραφῆς ἦσαν βεβιασμέναι· ὅτι ὁ

ἀνθρώπινος λόγος εὐκόλως ἀπατῶμενος δὲν δύναται νὰ χρησιμεύῃ ὡς κανὼν καὶ μέτρον τῆς διδασκαλίας τῆς Γραφῆς· ὅτι τοιοῦτοτρόπως καθιστῶσιν ἀβεβαίαις τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ ὀδηγοῦσιν εἰς τὴν ἀπιστίαν. Ἡ Γραφὴ ἔλεγον περιέχει τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι ἄρα διδάσκει, πρέπει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ παραδέχεται ὡς ἀλήθειαν, καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπερβαίνει τὰς διανοητικὰς δυνάμεις αὐτοῦ· διότι τὸ πεπερασμένον πνεῦμα δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὸ ἄπειρον· οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ θρησκείᾳ μένουσι πολλὰ ἄλυτα καὶ μυστηριώδη ζητήματα, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ φύσει· καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ σφαίρᾳ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Οἱ θεολόγοι οὗτοι ὡς παραδεχόμενοι τὸ ὑπερφυσικόν, τὰ ὑπερφυσικὰ δηληγεγονότα τῆς Γραφῆς καὶ τὰ ὑπὲρ λόγον δόγματα αὐτῆς, ἐκλήθησαν ὑπερφυσικοὶ (Supranaturalistae), ἡ δὲ ἀρχὴ των Supranaturalismus. Δὲν ἐνέμενον ὁμῶς· καὶ

ΕΚ ΤΩΝ ΑΓΡΩΝ

οὔτοι πιστοὶ ἐντελῶς εἰς τὸν ἀρχαῖον λουθηρανισμόν τοῦ ΙΣ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος, ἀλλὰ ποιοῦντες πολλὰς παραχωρήσεις ἐν ταῖς λεπτομερείαις εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀπέκλινον ἐν πολλοῖς τοῦ αὐστηροῦ προτεσταντισμοῦ. Οἱ κυριώτεροι τῶν ὑπερφυσικῶν τούτων θεολόγων ὑπῆρξαν ὁ Χάν, ὁ Ρέινχαρτ, ὁ Στόρρ καὶ ὁ Βρέτσχνεϊδερ. Κοινὸς δὲ χαρακτήρ καὶ τῶν δύο τούτων θεολογικῶν σχολῶν τοῦ ΙΙΙ' αἰῶνος ὑπῆρξεν ἔνθεν μὲν ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ ἔλλειψις ἀκριβοῦς ἐξηγήσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εὐρείας μελέτης τῆς ἱστορίας καὶ βαθείας φιλοσοφικῆς ἐξετάσεως τῶν δογμάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐτέρωθεν δὲ τὸ ὅτι περιώριζον ἀμφότεροι τὸν χριστιανισμόν εἰς ξηρὰς τινὰς διδασκαλίας ἢ ἰδέας, μηδὲν ἁπλῶς λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψιν τὸν πρακτικὸν χαρακτήρα αὐτοῦ καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ μεγάλου αὐτῆς παρελθόντος ἢ τῆς ἱστορίας αὐτῆς.

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα. Ὁ παρὼν αἰὼν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς γερμανικῆς

θεολογίας. Ἡ ἀκμὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν πνευματικὴν ἀκμὴν, εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἡ Γερμανία ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Οἱ μεγάλοι αὐτῆς φιλόσοφοι ἀπὸ Καντίου καὶ ἐντεύθεν, οἱ μεγάλοι αὐτῆς ποιηταί, ἱστορικοί, φιλόλογοι, φυσιολόγοι καὶ λοιποὶ ἐπιστήμονες ἀνέδειξαν τὴν Γερμανίαν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα χώραν τῆς ἐπιστήμης κατ' ἐξοχὴν καὶ ἔδωκαν αὐτῇ τὴν ἡγεμονίαν ἐν τοῖς γράμμασιν, ἦν ἅπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος σήμερον ἀνομολογεῖ. Ἐν τοιοῦτῳ πνευματικῷ ὄργασμῳ, ἐν τῷ μέσῳ τσαύτης ἐπιστημονικῆς ζωῆς ἦτο ἐπόμενον, ὅτι ἔμελλεν ἡ γερμανικὴ θεολογία νὰ λάβῃ νέαν ζωὴν καὶ νὰ ὑψωθῇ εἰς ὃ σημεῖον σήμερον εὐρίσκεται. Εἰς τὰ αἴτια ταῦτα τῆς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀκμῆς τῆς γερμ. θεολογίας δεόν νὰ προστεθῇ καὶ ἡ κατὰ τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος ἀγῶνας ἐξέγερσις τοῦ πατριωτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῶν γερμανῶν αἰσθήμα-

τος. Οἱ Γερμανοί, ὅπως καὶ οἱ Γάλλοι μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σατωβριάνδου, τοῦ Δεμαίστρου καὶ τοῦ Βονάλδου, ἤρξαντο ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος νὰ ἐπιστρέψωσιν ἀπὸ τῆς προτέρας ἀπιστίας ἢ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων των, ἣν θεώρησαν ὡς πολυτιμὸν ἐθνικὸν κτῆμα, οὗ ἡ ἐγκατάλειψις ἐνομιίσθη μία τῶν αἰτιῶν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν καταπτώσεως. Οὕτως ἐξηγείται πῶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος νέα ζωὴ ἐμφανίζεται ἐν τῇ γερμανικῇ θεολογίᾳ. Ἐκεῖνος δὲ ὅστις ἐγκαινίζει καὶ εἰσάγει τὴν ἀκμὴν ταύτην ἐν αὐτῇ, εἶναι ὁ μέγας ἀληθῶς Σχλεϊερμάχερος, ἀνὴρ εὐρυτάτης μαθήσεως καὶ ἰσχυρωτάτου νοός, ὅστις καθ' ἣν ἐποχὴν ἐδίδασκεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου ὁ Ἐγγελοσ φιλοσοφίαν, ἐδίδασκεν αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ κατὰ πάντα ἐφ' ἑαυτὸν αὐτοῦ θεολογίαν (ἀπέθ. 1834). Ἡ πολυμαθεῖα τοῦ Σχλεϊερμάχερου ἦτο ἕκτακτος. Ἦτο νοῦς φιλοσοφικός, ἐδίδο δὲ ἐκτὸς τῶν θεολογικῶν μαθημάτων καὶ φιλοσοφίας μαθήματα· ὡς γνωστὸν ἐξεπόνησε τὴν ἀρίστην μετάφρασιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Θεοῦ Πλάτωνος. Ἡ μετάφρασις αὕτη θαυμάζεται παρὰ πάντων, νομιζομένη ὑπερτέρα τῆς ὑπὸ τοῦ Cousin εἰς τὸ γαλλικὸν συγχρόνον σχεδὸν μεταφράσεως αὐτῶν. Ἦτο φιλόλογος δεινὸς καὶ κριτικὸς ἐμβριθῆς, συνάμα δὲ κάτοχος εὐρυτάτων ἱστορικῶν γνώσεων. Οὕτω κατηρτισμένος ὢν ἦτο ὁ Σχλεϊερμάχερος ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀναμορφώσῃ ριζικῶς τὴν γερμανικὴν θεολογίαν καὶ νὰ δώσῃ αὐτῇ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴν χαρακτῆρα. Διέφερε δὲ τῶν ὀρθολογιστῶν καὶ τῶν ὑπερρυσικῶν τοῦ III' αἰῶνος κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐφρόνει, ὅτι ἡ θεολογία δὲ εἶναι μόνον σύνολον θρησκευτικῶν τιμῶν ἰδεῶν, ἃς ἕκαστος αὐθαίρετως δύναται νὰ πλάττῃ, ἀλλὰ πρέπει ὁ θεολογῶν ὁρμώμενος ἀπὸ τῆς ζώσης θρησκευτικῆς συνειδήσεως τῶν συγχρόνων του νὰ ἐκφράξῃ τὴν κοινὴν τῆς ἐκκλησίας του πίστιν, ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν Γραφὴν καὶ τὸ παρελθὸν ἢ τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας του, ἐξ ἧς ἐπήγαγε τὸ παρόν. Τὴν Γραφὴν δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἐρευνᾷ ὁ θεολόγος κατὰ βάθος διὰ πάντων τῶν ἐπιστημονικῶν μέσων, χρώμενος πᾶσι τοῖς ἐπιστημονικοῖς βοηθήμασι, ἅτινα παρέχουσιν αἱ πρόοδοι τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ φιλολογίᾳ, τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ μεταδίδῃ ὅ,τι ἄλλοτε ἐδιδάχθη, ἀλλὰ νὰ ἐξετάξῃ πῶς ἐννοεῖ τοῦτο ἢ νῦν ζῶσα συνειδήσις τῆς ἐκκλησίας του καὶ ταύτης πιστῶς τὰς ἀποφάνσεις νὰ ἀποτυπῶνῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸν χριστιανισμὸν τοῦ παρόντος τοῦ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν χρόνων καὶ κατὸ-

πιν τῶν διαφορῶν περιστάσεων καὶ ἐπιρροῶν προκύψαντος. Δὲν εἶναι δὲ ὁ χριστιανισμὸς ἀπλῶς νέαι τινεὶ ἰδέαι διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων διδασκόμεναι, ἀλλὰ κυρίως νέα θρησκευτικὴ ζωὴ διαχυθεῖσα ὡς ἀπὸ πολυχέυμονος πηγῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ζωὴ αὕτη μετέδωκεν εἰς τὸν κόσμον νέας δυνάμεις καὶ ἀνώρθωσεν αὐτὸν ἠθικῶς. Τὸ νέον τοῦτο θρησκευτικὸν αἶσθημα, τὴν νέαν ταύτην ζωὴν, ὅπως αἰσθάνονται καὶ ζῶσιν αὐτὴν οἱ νῦν χριστιανοὶ τῆς ἐκκλησίας, ἡ ἀνήκει ὁ θεολόγος, πρέπει οὗτος νὰ ἐκφράξῃ καὶ ἀπεικονίσῃ διὰ τῆς διδασκαλίας του. Αἱ περὶ πολλῶν ἀντικειμένων γνώμαι τοῦ Σχλεϊερμάχερου ἔχουσι τι τὸ κυμαινόμενον καὶ ἀβέβαιον. Αἱ περὶ Θεοῦ ἐκφράσεις του π.δ. χ. κυμαίνονται μεταξύ πανθεισμοῦ καὶ θείσμου ἢ δὲ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλία του εἶναι ἀόριστος. Περὶ αὐτοῦ ἐδίδασκεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε ζωηροτάτη ἢ περὶ Θεοῦ συνειδήσις, ὅπερ κατ' αὐτὸν ἰσοδυναμεῖ τῷ ὅτι ἐνώκει ἐν αὐτῷ ὁ Θεός, διότι καὶ κατὰ Ἐγγελον πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ ὁποίου ὁμοιάζον πολὺ αἱ φιλοσοφικαὶ αὐτοῦ ἰδέαι, τὸ νοεῖν καὶ εἶναι συνταυτίζονται. Ἐνεκα τῆς ἀοριστίας ταύτης τῶν ἰδεῶν τοῦ ἡ μεγάλης ἐπιρροῆς, ἣν ἐξήσκησεν ὁ Σχλεϊερμάχερος, δὲν προήρητο κυρίως ἐκ τῶν νέων ἰδεῶν του, ὅσον ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, μεθ' οὗ πραγματεύεται ἀείποτε τὰ διάφορα ἀντικείμενα, ζητῶν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς αὐτὰ καὶ μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο πάντα τὰ δυνατὰ ἐπιστημονικὰ μέσα. Ἐπραγματεύθη δὲ περὶ πάντων τῶν θεολογικῶν μαθημάτων καὶ ὑπέδειξεν ἐν πᾶσι νέας μεθόδους πρὸς ἐξέτασιν αὐτῶν. Πρῶτος αὐτὸς διὰ τοῦ συγγράματός του «Ἐκθεσις τῆς σπουδῆς τῆς θεολογίας» ὑπέδειξε τὸν ἐσωτερικὸν ὀργανισμὸν καὶ τὸν σκοπὸν ἐκάστου κλάδου τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Διὰ δὲ τοῦ συγγράματός του «Ἡ χριστιανικὴ πίστις κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς εὐαγγελικῆς ἐκκλησίας» πρῶτος ἐπραγματεύθη ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, προσπαθῶν νὰ ἀνεύρισκῃ τὸν θρησκευτικὸν πυρῆνα ἐκάστου δόγματος τὸν περιεχόμενον ἐν τῇ δογματικῇ διατυπώσει αὐτοῦ ἢ τῇ ἐξωτερικῇ μορφῇ του. Ὁ αὐτὸς συνέγραψε καὶ Χριστιανικὴν Ἠθικὴν καὶ Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, ἠρμήνευσε δὲ μετὰ κριτικωτάτου πνεύματος πολλὰ βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ὁ Σχλεϊερμάχερος ὑπῆρξε καὶ λαμπρὸς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, οἷον μαρτυροῦσι καὶ οἱ λόγοι του. Τοιοῦτος γενόμενος ὁ Σχλεϊερμάχερος καὶ ποιαύτην σημασίαν ἔχων δικαίως καλεῖται ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς θεολογίας.

[Ἔπεται τὸ τέλος]

A. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ